

lomra jó eséllyel aspiráló pártok élére rendre olyan irányítók kerülnek, akik a rendszert nem pusztán adminisztratív igazgatóként, hanem személyes karizmával rendelkező vezetőként akarják működtetni. Az egyéni kvalitásait a cselekvés vezérfonalává tevő politikust nemritkán azzal gyanúsítják, hogy tevékenysége időnként túllép a megszokott procedurális kereteken. A magyar médiában is közhely, hogy a tömegeket akár fizikailag megmozgató napi politika, a fokozódó verbális küzdelem vagy a választási harc színpadias kellékeit bevető és egyéni szuggesztivitásukat alkalmazó politikai vezetők tevékenysége a demokrácia biztonságát veszélyezteti. A veszélyekre joggal figyelmeztető, de sokszor sekélyes moralizálásba torokló értékeléseket érdemes szembe-síteni Weber demokrácia-felfogásával. A tevékeny, cselekvőképes és kompetens politikát Weber a vezérdemokrácia fogalmához kapcsolta, ahol a kiemelkedő gyakorlati tudású vezér elhivatott *személyként* tevékenykedik, céljainak világos ismeretében és személyes felelősségének tudatában. A vezérdemokráciát a személytelen, bürokratizált joguralommal összehasonlító Weber gondolatait Körösi András és Felkai Gábor értelmezi a kötet záró fejezeteiben.

A *Szellem és etika* szerzői bemutatják, hogy Weber diagnózisai a modern szociológia számára megkerülhetetlenek, de hatása alól nem vonhatja ki magát a politikai filozófia, a történelemtudomány vagy a jogelmélet sem. Munkái a humán- és társadalomtudományi kánon szerves részévé váltak, és hazánkban is részét képezik a bölcsész- és jogászképzés egyetemi tananyagának. A társadalomtudományok művelői és az érdeklődő közönség számára is közzismert szerző életművének tárgyilagos elemzése és értékelése különösen nehéz feladat, hiszen a munkásságát feldolgozó reflexiók mennyisége szinte felbecsülhetetlen, ám színvonaluk korántsem egyenletes. Weber megállapításait gyakran téves, nemritkán vulgarizáló értelmezések közvetítették, sokszor közhellyé alacsonyítva a gondolkodó szisztematikusan munkájának eredményeit. Miképp a *Protestáns etikában* és más műveiben

is érzékelhető, Weber maga is tekintélyes eszmetörténeti anyagot ismert és dolgozott fel elemzése során. Gondolatainak hiteles közvetítése éppen ezért rendkívüli intellektuális kihívást jelent az erre vállalkozók számára. A *Szellem és etika* szerzői eleget tettek ennek a kihívásnak, mégpedig úgy, hogy a kötet az életmű csaknem minden fontosabb teljesítményére reflektál. A könyvben felvonultatott tanulmányok szerzői közül többen is eltávolodtak ugyan a címadó Weber-műtől, ám ez a távolságtartás termékeny és gondolatébresztő lehet. Egy sokoldalú életművet bizonyára nem volna szabad önkényesen egyetlen vezérfonal mentén értelmezni, ám feltehető, hogy a szerzőknek nem is állt szándékukban, hogy mondanivalójukat kizárólag a *Protestáns etikára* építsék.

A napjainkra klasszikussá vált gondolkodók munkásságával foglalkozó szakemberekre nagy felelősség hárul, hiszen a nagy neveket sokan és sajnos sok helyütt méltatlan módon emlegetik. A társadalom, a történelem és a politikum szférája különösen kedvező közeg azok számára, akik a Weberéhez hasonló jelentőségű gondolkodók pályaképét a felszínes érdekeségek felől közelítik meg. A protestáns etika és a kapitalizmus szellemének viszonya toposzá vált, és sokszor félreértetten függetlenedett Weber eredeti intencióitól.

A *Szellem és etika* viszont arról tanúskodik, hogy Weber munkássága sokféle megközelítésben és kontextusban is hitelesen elemezhető. A korai hatástörténeti összefüggések elemzésétől az aktuálpolitika dimenzióig ívelő értelmezéseket felsorakoztató kötet meggyőző bizonyítéka annak, hogy az életmű változatlanul számos kihívást és továbbgondolásra érdemes kérdést tartogat.

DINNYEI BÉLA

Sajó András: A szólásszabadság kézikönyve

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – Kerszöv, Budapest, 2005. 183 old., á.

n.

Hálás feladat Sajó András ezen a címen megjelent könyvéről írni, tehát kézikönyv-ismertetőt. Hiszen nem enciklopédiát írt a szerző, nem kalandregényt, és nem is filozófiai alapvetést, bár Sajó András – nem sikertelenül – mindhárom műfajjal próbálkozott az elmúlt évek során. Ez most kézikönyv, amit jól lehet forgatni, a téma ismerői kellő kényelemmel el tudnak igazodni benne, és remélhetően honi bíróságaink előtt is lehet majd rá szórmentén hivatkozni. A kezdők talán a kelleténél többet kénytelenek bolyongani a könyvben, mivel név-, eset- és tárgymutatója nincs, de ezt a magunk részéről inkább a kiadó számlájára írjuk, mint a szerző terhére. Talán egy második, javított kiadás pótolni fogja a recenzens és az olvasó hiányérzetét.

Sajó András hangsúlyozottan jogi szempontú kézikönyvet írt, amely a szólásszabadság problémáival a mindennapok szintjén foglalkozó érdeklődők, újságírók, médiaszakértők, gyakorló jogászok és lelkes aktivisták számára kíván segítséget nyújtani. Ebből a szándékból következik a tárgy ismertetésébe szőtt számos terjedelmesebb idézet a mérvadó egyezményekből, jogszabályokból, bírói döntésekből, valamint a szólásszabadság teoretikusaitól. Az idézetek a szerző szándékai szerint a szólásszabadság védelmére használható érvek arzenálját tartalmazzák azok számára, akik valamilyen fronton vagy éppen a hátszágban használni kívánják az érveket.

Mi sem állna távolabb a kézikönyv szellemétől, mint a fellegekben portyázó eszme-futtatás, a fegyelmezetlenül elkalandozó gondolatmenet. Szálljunk le a fellegekből, szabjunk korlátokat kalandozó természetünknek, tekintsük át, mire érdemes figyelniünk a szólásszabadság kézikönyvében!

A könyv hét logikus fejezetre tagolódik: 1. a szólásszabadság igazolása, 2. az amerikai megközelítés, a 3. francia felfogás, 4. a német védelem, 5. az Emberi Jogok Európai Bíróságának („Bíróság”) szólásszabadságképe és döntéseinek összefoglalása, 6. a szólásszabadság a kommunizmus

bukása után és 7. a véleményszabadság helyzete Magyarországon. Az egyes fejezetek magukban is tanulmányozható, viszonylag önálló részek, bár egymással összefüggésben adják ki a „nagy képet”. Olyan ez a kézikönyv, mint a manapság elterjedt „hop on hop off” városnéző busz: szinte bármikor kiszállhatunk, hogy ha kell, alaposabban felfedezhessük az adott környéket, majd visszashállhatunk a buszra ugyanott vagy éppen egy másik megállónál. Ha nagyon kényelmesen kívánunk utazni, egyszerűen megtehetjük az egész utat külön felfedező kirándulások nélkül, de biztos vagyok benne, hogy a kézikönyv kedvet ébreszt az egyes megállókból elérhető városrészek alaposabb megismerésére is. Ismertetőmben magam sem megyek végig az egész útvonalon, csak a visszatérő állandó témákat vagy éppen a sajátos, egyedül megközelítéseket tekintem át.

A szólásszabadság igazolása

Külön öröm, hogy a nyitó fejezetben a szerző az indokoltnál is kevesebb figyelmet szentel a történelmi kezdeteknek, és igen gyorsan rátér annak magyarázatára, hogy miért kell biztosítani a szólásszabadságot. Mivel igazolható és miként igazolandó a szólásszabadság intézményes védelme? Milyen érvek és álláspontok születtek a múltban, s melyek érvényesek manapság is? Ezeket az örökzöld témákat sohasem árt újra meg újra áttekinteni az új tapasztalatok, szellemi és történelmi kihívások tükrében. Hiszen ha a jelenkori demokráciákban nem illik is nyíltan kétségbe vonni a szólásszabadság értékét, ezen szabadságjog igazolásának mikéntje, az érvek egyoldalúsága vagy eklektikus elegye kihat védelmének konkrét megvalósulására. A kézikönyv az igazolás három érvrendszerét azonosítja: John Stuart Mill igazságfelfogását és modern kori interpretációit, az egyéni autonómia és önmegvalósítás érvrendszerét, valamint a demokratikus társadalom alapkövének elméletét.

A klasszikus libertáriánus gondolat atyja, Mill két fontos gondolatot fogalmazott meg a szólásszabadság igazolása érdekében. Egyrészt azt a ma

már talán laposnak tűnő szempontot, hogy a „teljes igazság” minden esetben az egymásnak feszülő vélemények és érvek ütközése során alakul ki; másrészt azt a gyakran elfelejtett felismerést, hogy még akkor sem árt az „igaztalan” kritika, ha valamely nézet az amúgy aligha létező „teljes igazság” erényével büszkélkedhetne, mivel az állandó kritika teszi lehetővé, hogy a kipróbált igazságokat se vakon, előítéletektől vezéreltetve, hanem az eszükre és a szívükre hallgatva fogadják el az emberek.

Az egyéni autonómia, az önmegvalósítás érvkészlete arra mutat rá, hogy a szabad véleménynyilvánítás nem pusztán instrumentális természetű, mert hozzátartozik az egyéni méltóság és autonómia megvalósításához. Az ember részben az, amit magáról, másokról és a világról másokkal szabadon közölhet. A közlés szabadságát tehát messzemenően tiszteletben kell tartani. A nehéz kérdések természetesen ebben a gondolatrendszerben is akkor merülnek fel, ha a közlés más személyek autonómiáját, méltóságát érinti. A szólásszabadságnak a demokratikus rend alapjaihoz kapcsolása adott esetben összebékítheti a haszonelvű és az értékelvű igazolást, amikor a politikai arénában érvényesülő szólásszabadságot a demokratikus társadalmi rend *sine que non*jának tekinti. Az Alkotmánybíróság korai döntéseiben hangsúlyosan képviselt magyar felfogás lényegében a demokratikus rend alapjaihoz köti a szólásszabadság igazolását. Az alkotmánybíráskodás hétköznapijaiban mindazonáltal szemmel láthatóan lanyhult az igazolási kényszer, márpedig a szólásszabadság akár csak botcsinálta filozófia és markáns ethosz nélkül aligha védhető.

A kézikönyv igen helyesen nem kíván állást foglalni a versengő teóriák között, inkább arra hívja fel a figyelmet, hogy az egyes felfogások hol gyengítik és hol erősítik a szólásszabadság védelmét. Rámutat, hogy az önmegvalósítás elve például alkalmasabb a művészi alkotások szabadságának igazolására, mint a demokráciafelfogás politikai elmélete; az igazság megismerésére vonatkozó agnosztikus, szkeptikus, olykor talán cinikus hangzó érvelés viszont érvényes

és igen hatásos lehet, ha a kormányzattal szembeni gyanakvás alapjául szolgál, különösen olyan kormányzatok esetében, amelyek szeretik eldönteni, melyek a helyes és melyek a helytelen nézetek.

Nemzetközi áttekintés: egyetemes és lokális elvek

A kézikönyv három markáns politikai közösség eltérő gyakorlatát tekinti át a szólásszabadsággal kapcsolatban, s ezt követően érkezik el – egyelőre európai szintű – egyetemes védelméhez. Az amerikai, a francia és a német nemzeti-politikai közösség által alkalmazott megközelítés történeti hátterét és fontosabb jellemzőit említi ki. Olyan szemmel érdemes olvasni a három eltérő gyakorlatot, hogy mely elemeik válhatnak egy egyetemesebb, mondjuk az európai közösség által elfogadható felfogás és alkotmányos rend részeivé.

A kézikönyv erénye, hogy az amerikai megközelítés mítosza helyett annak realitásait állítja a rövid elemzés középpontjába. Az Egyesült Államokban is fokozatosan, lépésenként, olykor jól azonosítható történelmi események hatására alakult ki a szólásszabadság mai, kétségtelenül magas szintű védelme. Az igazolására szolgáló érvek, mint például Holmes főbíró következetes álláspontja, eleinte a Legfelsőbb Bíróság különvéleményeiben jelentek meg, például az 1919-ben hozott *Abrams v. United States* döntésben. Ehhez német, francia vagy magyar fejjel azt tehetjük hozzá, hogy szerencsés az az ország, amelyik 1919-ben orosz bevándorló anarchisták háborúellenes röplapjainak ügyében a szólásszabadság korlátozhatóságának alkotmányos terjedelméről elmélkedhetett. A kézikönyv kitér a politikai beszéd és agitáció, az izgatás és lázítás kontextusában alkalmazandó világos és jelenvaló vesztély (*clear and present danger*) amerikai mércejére, amely a kilencvenes évek magyar alkotmánybírói döntéseit is befolyásolta. Külön részben ismerteti az 1964-es *New York Times v. Sullivan* döntést, amely a nyugati féltekén először mondta ki, hogy a politikusokat és közszerelőket érintő kijelentések, tényállítások csak akkor szankcionálhatók kártéri-

tesselel vagy egyéb hátrányos következménnyel, ha a sajtó szándékosan vagy durva gondatlansággal közölt valótlan és sértő tényeket. Ez igen jelentős lépés volt a közügyeket ellenőrző, felelős sajtó mozgásterének kialakításában. A magyar Alkotmánybíróság is megkísérelte ennek az elvnek az alkalmazását, konkrétan a hatósági személy megsértésének büntetőjogi tényállása kapcsán, de a 36/1994. számú határozatában testet öltő precedens – a meglehetősen vaskalapos alkotmánybírói és rendes bírósági szemléletmód fogságában – igen szűk körre korlátozódott. Sem az Alkotmánybíróság, sem rendes bíróságaink nem tekintenek úgy erre a precedensre, hogy az más büntetőjogi tényállásra (rágalmazás és becsületsértés) vagy a polgári jogi „jó hírnév sérelme” tényállásaira is vonatkozna. Arról már nem is beszélve, hogy a magyar sajtóhelyreigazítási jogszabály merev alkalmazása közszereplők esetében egyáltalán nem veszi figyelembe, milyen gondossággal járt el a sajtó a tényközlés valóságtartalmát illetően.

A német szólásszabadság rövid összefoglalása *A korlátozások korlátai* alcím alatt olvasható, ami alkalmasint azt a benyomást keltheti, mintha a második világháború után újjászületett „nyugati” Németország elsősorban a korlátozások meghatározásával látott volna neki a szólásszabadság modern felfogásának kialakításához. Ez egyáltalán nincs így. Sajó András már a bevezetőben rámutat, hogy a szólásszabadság németországi érvényesülését az emberi méltóság iránti elkötelezettség és a demokratikus társadalom információs szükséglete közti feszültség jellemzi ugyan, de azért a német felfogás egy pillanatig sem vitatja, hogy a közügyek szabad tárgyalása nélkül nem lehetséges demokrácia. A szólásszabadság és az egyes személyiségi jogok közti konfliktusok esetében a német Alkotmánybíróság gondosan mérlegeli a versengő alkotmányos érdekek súlyát, és esetről esetre dönt. Ez a módszertan más és alaposabb, mint az absztrakt normakontrollt végző magyar alkotmánybírói gyakorlat, mivel a szólásszabadsági ügyekben a német alkotmánybírói döntéshozatalra a rendes polgári és büntetőbírók ítéle-

teinek felülvizsgálata során kerül sor. A magyar gyakorlattal szemben a német Alkotmánybíróság elé valódi esetek kerültek és kerülnek. Ilyen például a *Lüth-ügy*, amelyben a bíróság a szólásszabadság részének tekintette a bojkottfelhívást a náci rezsim egyik hírhedt antiszemita filmrendezőjének filmjével szemben, amelyet a háború után Beethoven életéről forgattott; a bíróságot megosztó *Mephisto-ügy*, amelyben a Klaus Mann-regény színész főszereplőjének örökbe fogadott fia – a könyv terjesztésének időleges betiltása formájában – sikerrel érvényesítette a német felfogásban olykor érthetetlenül erős személyiségi jogát az alkotás, a művészet szabadságával szemben. Az ügyek mentén történő döntéshozatal és tájékozódás szöges ellentétben áll a magyar alkotmánybírói gyakorlattal, amelyben az ügyeket – akár a büntetőintézet foglyait vagy a viccbéli elmegyógyintézet viceit – pusztán számok azonosítják. Amíg tehát a magyar Alkotmánybíróság felülvizsgálata nem terjed ki a rendes bíróságok előtt lezárt valódi ügyekre, még a legjobb Alkotmánybíró is félkezes kezű óriás marad.

A német fejezetben nyilván különös figyelmet érdemel a rasszista beszéd és a holokauszttagadás büntetőségének megengedhetőségét bemutató rész. E könyvismertetőben aligha lehet szemügyre venni akár a német megoldást, akár a holokauszt megtörténtét ötven évvel később követő magyar izgatásitörvény-módosításokat, gyűlöletbeszéd-vitákat és alkotmánybírói döntéseket. A német megközelítés minden esetre jól jelzi, a szólásszabadság védelmének elementáris sarokkövei egyetemes elvekké alakíthatók; más, nem jelentéktelen intézményei az adott közösségek értékrendje keretében adnak alkotmányos szinten is megfogalmazott választ a konkrét kihívásokra.

Mértéktartóan illúzióromboló a francia fejezet, mivel a „kommunikációs szabadságjogok a francia jogi és politikai rendszer vitathatatlan értékei közé számítanak, azonban kevésbé élveznek védelmet, mint az Egyesült Államokban vagy akár Németországban”. A francia polgártársak a sajtószabadságot az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatának kardinális

részeként fogták ugyan fel, de védelmére nem emeltek barikádokat, és később sem alakult ki a szólásszabadság körültekintő alkotmányos szintű védelme. Az 1881. évi sajtótörvény – természetesen módosításaival – máig érvényes, de Európában sem tartozik valamiféle avantgárd klubba. A hatóságok becsületét kitartóan védi a francia jog, melynek szigorát olykor a strasbourg-i emberi jogi bíróság nyesegeti. Ha egy közlés nem felel meg a tényeknek, akkor a hatóságokat terjedelmes – akár az eredeti közlemény kétszeresét kitevő – szövegű helyreigazítás illeti meg; ha a pontatlan közlés érintette nem hatóság, akkor a válaszadás joga mindenkit megillet, akinek a neve a közleményben szerepel vagy abban azonosítható. A francia felfogás szerint ennek nincs cenzurális hatása a sajtóra. Ezt kommentáltam a lex Répássy kapcsán készített alkotmánybírói beadványomban úgy, hogy a francia válaszadási szabály és a közszereplőket megillető helyreigazítási rendelkezés „úgy viszonyul a sajtószabadság védelméhez, mint az idegenlégió az üdvhad-sereghez”. A különbségek Sajó András szerint a társadalmi értékrend és tapasztalat eltéréseivel, valamint az intézményi keretekkel magyarázhatók. Az amerikai szövetségi bíróságokhoz és a német Alkotmánybírósághoz képest a francia Alkotmánytanács fogatlan oroszlán. Az emberi méltóság és a szabadság témakörében a kulturális különbségekről jó szívvel ajánlom James Q. Whitman cikkét: *The Two Western Cultures of Privacy: Dignity Versus Liberty* (*Yale Law Journal*, 2004. április).

A Strasbourg-i Bíróságnak az Egyezmény alapján a szólásszabadságról kialakított képét és gyakorlatát részletes és terjedelmes önálló fejezet ismerteti. A szerző alapos munkája megkönnyíti a tájékozódást. Aki fellapozza a döntéseket vagy egyéb kommentárokat tanulmányoz, feltehetően arra a következtetésre jut, hogy a szólásszabadság tárgyában az elmúlt tíz esztendőben született magyar Legfelsőbb Bírósági precedensek némelyike alighanem elbukna a Bíróság ítélőszéke előtt. Ilyen például Schmidt Mária pere a *Magyar Hírlappal* szemben, amelyben a Legfel-

sőbb Bíróság olyan tényállítások tekintetében kötelezte helyreigazításra a napilapot (a helyreigazítási jogszabályban megbúvó „híresztel” kifejezés segédletével), amelyek egy nyilvános rendezvényen hangzottak el. A magyar jog jelenleg a nyilvános rendezvényről történő hiteles tudósítást is helyreigazítással szankcionálja. Talán megbocsát az olvasó a kiszólásért: ez a felfogás manapság „Strasbourgban lúzer”. Nem kizárt, hogy Eörsi István elhíresült megállapításai a züllöttség fokáról és természetéről szintén védelemben részesültek volna. Mindez persze feltételezés, kétségtelesen retrospektív spekuláció. Ezek az ügyek ugyanis nem jutottak el Strasbourg-ba. Az első magyar sajtószabadság-ügy, amelyben a Bíróság majd jó néhány év múltán dönteni fog, minden bizonnyal az *Élet és Irodalom* helyreigazítási pere lesz a toka-ji kft. taggyűlési jegyzőkönyveit illetően. Az *Élet és Irodalom* 2006 januárjában kérelmezte a jogerős magyar bírói döntés felülvizsgálatát, s kérte annak megállapítását, hogy a magyar helyreigazítási jog és gyakorlat számos eleme ellentétes az európai minimumot rögzítő Egyezményvel.

Nem afféle szerény tény: vélemény, vélemény, vélemény

Az újságírói etika elemi szabálya: „A hír szent, a vélemény szabad.” A szólásszabadság által nyújtott intézményes védelem sáncjai is gyakran a tény és a vélemény között húzódnak. A tény szent, mondhatnánk, és aki valótlán tényeket állít, azt joggal sújthatják a törvény szankciói. A vélemény szabad, mondhatnánk, így nem létezik olyan vélemény, amely hamis vagy ártalmas lenne, tehát a véleményt, tekintet nélkül értéktartalmára, sohasem érheti el a jog pallosa. Aki figyelmesen végigolvassa a kézikönyvet, előbb-utóbb felismeri, hogy ezek az összefüggések némileg bonyolultabbak. Egyrészt a *New York Times*-ügy óta nyilvánvaló, hogy léteznek olyan tényállítások, amelyek dolgában büntetlenül tévedhet a felelős sajtó. Különösen erős ez a szempont abban az esetben, ha közszereplőt, politikust érint a tényállítás. A sajtó „örkutya” szerepét a Stras-

bourg-i Bíróság is elismeri; Sajó András is úgy véli, az érzékelhető bizonytalanságok ellenére a Bíróság gyakorlata a *New York Times*-szabályban rögzített zsinórmércéhez közelít. A hamis tényállítások terén tehát az a perdöntő, hogy a sajtó a tisztességes és korrekt tájékoztatás érdekében eleget tett-e az alapvető szakmai követelményeknek. Másrészt az is nyilvánvaló, hogy a vélemények kifejezésének lehetnek olyan sértő, méltatlanul megalázó formái, amelyek az adott kontextusban nem élveznek immunitást. Véleményünk kifejtése során valóban nem szükséges verbálisan megalázni, a földre döngölni embertársainkat; ez – bár valamivel magasabb tőrési küszöb mellett – még akkor is érvényes, ha embertársunk történetesen politikus közszepőlő.

Mindezek mellett a modern szólásszabadsági joggyakorlat felismeri, hogy léteznek helyzetek, amelyekben nem egyértelmű, hogy a közlés inkább afféle – ha nem is szerény – vélemény, hanem voltaképpen tény, tény, tény. Vagy éppen fordítva: valamely tényállításról mondhatjuk, hogy inkább vélemény. Sajó András is rámutat arra, ezek mennyire átjárhatók. A német Alkotmánybíróság gyakorlatát elemezve jelzi, hogy a bíróság folytonosságot lát a vélemények és tények között – többnyire olyankor, ha az adott esetben bizonyíthatatlan vagy igen nehezen bizonyítható állítást a bíróság véleménynek minősítve védettebbnek nyilváníthatja. A Strasbourg-i Bíróság is ezt e felfogást képviseli, különösen politikai, közéleti vitákban: ha egy kijelentésnek többféle jelentése és értelmezése lehetséges, akkor – mivel az jobban védett – véleménnyé stilizálja. És hogy méltányosak legyünk honi Legfelsőbb Bíróságunkhoz: a magyar legfőbb bírói fórum is él ezzel a megoldással, hol indokoltan, hol kevésbé elfogadható módon. Így például a „pártok kezében levő báb” vagy „valamely párt által irányított köztisztviselő” megállapításokat illetően mindkét minősítés felé nyitott a bíróság judiciuma.

A magyar éden és attól keletre

A kézikönyv betekintést enged a posztkommunista országok írott jo-

gába és ennél kevésbé biztató gyakorlatába. Rámutat, hogy az elsősorban a második világháború előtti időszakból származó, német gyökerű jogi hagyományokkal a régi rossz struktúrákat lehet megőrizni. Felhívja a figyelmet a jogi kultúra és hagyomány szerepére, az útfüggőségre, vagyis arra, hogy ebben a jogi kultúrában, különösen a kontinentális bírák hivatalnoki szerepfelfogása mellett, az ancien régime szellemében készült törvényeket a rendes bíróságok aligha képesek az új demokratikus alkotmány szellemében átértelmezni. A posztkommunista országok többségében az alkotmánybíróságok a szólásszabadság megbízhatóbb barátai, de mivel a legtöbb országban, így hazánkban is, a rendes bíróságok ítélkezése és az Alkotmánybíróság működése között nincsen szoros kapcsolat, az Alkotmánybíróság jószerivel a jogalkotást képes befolyásolni, de kevés hatást gyakorol a rendes bíróságok értelmező és ítélkező tevékenységére. Olykor konfliktus támad az Alkotmánybíróság és a legfőbb rendes bírói fórum felfogása és hatásköri elképzelései között. Természetesen nem lehet egységes képet adni a kelet-európai sajtószabadságról, de szinte mindenhol tapasztalható a mélyszéges kiábrándulás a szabad sajtótól, ami igen nagy baj, mert emiatt még a szólásszabadság barátai és szimpatizánsai is indokoltan fogadják el az egyébként nehezen igazolható korlátozásokat, s ellenzik a sajtószabadság kitágítását. Ez pedig ördögi körbe visz: minél inkább elfogadják a sajtó korlátozásának eszközeit, annál kevésbé képes hozzájárulni a sajtó a demokrácia fenntartásához, és megfelelni a közösség igényeinek. A kézikönyv külön felhívja a figyelmet a kelet-európai és balkáni régióban az újságírók elleni erőszak terjedésére. Tudván, hogy a régióban még élnek a megfélemlítés nyílt és alig burkolt eszközei, hogy nem is olyan régen és határainktól nem is olyan messze virtuálisan és valóságosan is fejek hullottak, a magyar fejezet végére érve akár fel is sóhajthatunk: a helyzet kétséget kizáróan reménytelenebb a magyar édentől keletre.

A kézikönyv a „hop on hop off” városnéző túrát a magyar szólásszabad-

ság elmúlt másfél évtizedének tanulságaival zárja. Sajó András szerint a békés, alkotmányos átalakulás első éveinek mozgatórugója kétségtelenül a határozott elkötelezettség volt a szólásszabadság mellett. Az Alkotmánybíróság több döntésében is leszögezte, hogy nem pusztán a deklarációk szintjén tartja kitüntetetten fontos értéknek a szólásszabadságot. A magyar alkotmányos berendezkedés sajátosságából eredően azonban az Alkotmánybíróság inkább a jogalkotás vadhajtásait tudja kordában tartani, semmint érdemi módon befolyásolni a rendes bíróságok ítélezését. Mély és széles szakadék húzódik az Alkotmánybíróság és a rendes bíróságok felfogása és gyakorlata között. Ez utóbbiak elsősorban a politikai színezetű ügyekben, amikor a kormányzathoz kötődő személyek érdekei forognak kockán, nem szereznek kellő érvenyt a szólásszabadság alkotmányos kívánalmainak. A közszereplő felperesek ilyen mivoltának megítélése nem kap elismerést a magyar joggyakorlatban. A sajtó objektív helyreigazítási felelősségét jószerével senki sem vitatja. Mindez a valóban felelős újságírás feltételeinek megteremtése helyett a sajtó öncenzúrájához vezet. A személyiségi jogok iránti érzékenység az elmúlt rendszer ismeretében jórészt érthető, ám az európai egyetemes szólásszabadság érvényesülése ellen hat, amikor a politikai hatalom prominensei vagy éppen a farvizeken hajózik a számukra kellemtelen tények elleplezése érdekében hivatkoznak személyiségi jogaikra.

Ne lepődjön meg tehát a kedves olvasó, ha az alábbi mondat zárja a *Szólásszabadság kézikönyvét*: „Mind ezek következtében – a hivatkozások ellenére – növekszik a távolság a strasbourg-i és a magyarországi gyakorlat között.” Ha így van, és bizony – tehetné hozzá a recenzens – nincs ez másként, akkor aligha kétséges, hogy kikölkent az idő, ó kárhozat, és – részben – a kézikönyv olvasóinak feladata helyre tolni azt.

HANÁK ANDRÁS

Vállalati adományozás Magyarországon Szerk.: Kuti Éva

TANULMÁNYOK

Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, 2005. 139 old., á. n. Nonprofit kutatások, 13. füzet. Sorozatszerkesztő: Harsányi László

A kötet tanulmányait olvasva azon gondolkoztam, vajon kinek szól ez a könyv rajtam kívül? Mindig van egy Olvasó, akinek a könyvet írják. A civil szférának, civil szervezetekkel dolgozom, én vagyok a Levélíró és a Telefonáló, aki a kérelmekkel a vállalatok ügyintézőit zaklatja. Az én fő kérdésem az, ki és mit támogat szívesen? És persze: miért? A tanulmánykötet rendkívül magas színvonalon ad választ ezekre a kérdésekre.

A kötet kicsit sem unalmas, köszönhetően egyebek között a szinte mindegyik tanulmányban helyet kapó színes interjúrészleteknek és a nemzetközi összehasonlításnak. Hasznos a nonprofit szervezeteknek, amelyek adományokért folyamodnak a cégekhez, és fontos a vállalatoknak is, mert megtudhatják, mások miért és hogyan jótékonykodnak. A téma strukturált megközelítése, a vonatkozó elméletek és a nyugati világban kialakult normák rendszerezett ismertetése főleg a vállalati szereplőknek segít, hogy tudatosíthassák, melyik elméleti modell talaján állnak, amikor adományozási politikájukat és gyakorlatukat kialakítják, és mi következik ebből.

A kötet nemcsak a fő kérdésre ad választ, hogy mi motiválja a vállalati adományozást, de további, logikusan felmerülő kérdésekre is, mint például arra, hogyan alakul a vállalatok ado-

mányozási hajlandósága, miért ad, aki ad, mire és mennyit; miért nem ad, aki nem ad, és mire adna, aki adna? Megtudhatjuk, hogy a vállalati oldal miképpen kezeli az adományozás, tágabban értelmezve a társadalmi szerepvállalás (Corporate Social Responsibility) kérdéseit. A vállalati szerepvállalás motivációival szinte mind-egyik tanulmány foglalkozik, nagyjából ugyanazokra a szerzőkre hivatkozva. Harsányi Eszter és Révész Éva részletesen elemzi a vállalati adományozás elméleti modelljeit és nemzetközi gyakorlatát. Eszerint a vállalatok három fő motívuma: a morális és társadalmi felelősségérzet, az egészséges társadalmi környezet iránti igény és a vállalat közvetlen gazdasági érdeke. A mai magyar gyakorlat elsősorban a morális felelősségérzetten alapuló, úgynevezett etikai modell jellemzi.

Az Európai Unió idevonatkozó útmutatása nemcsak általában hívja fel a vállalatok figyelmét a társadalmi felelősségvállalásra, hanem megjelölve ennek területeit, konkrétan is felszólítja őket, hogy javítsák a munkakörülményeket, érvényesítsék az esélyegyenlőség elveit, tegyenek a társadalmi kirekesztés ellen, és vállaljanak aktív szerepet a fenntartható társadalmi fejlődés biztosításában. A munkahely tehát az az elsődleges terep, ahol egy vállalatnak bizonyítania kell társadalmi felelősségérzetét, hogy figyelembe veszi a társadalmi és környezeti szempontokat az üzleti működésben, illetve az „érintettekkel” folytatott interakciókban.

Magyarországon a cégek társadalmi szerepvállalása elsősorban szponzorációt és mecénaturát (adományozást, támogatást, karitatív tevékenységet) jelent. Ehhez képest sokkal kevésbé hangsúlyosak az EU által is definiált „söpörjünk a saját házunk táján” típusú megközelítésből következő megoldások (a dolgozók munkaidejének és szaktudásának karitatív célú rendelkezésre bocsátása stb., amire üdítő példákat hoz a kötetben Török Marianna tanulmánya).

A nagyobb cégek honlapja sok esetben közli a vonatkozó információkat, abban azonban nagy eltéréseket tapasztalhatunk, milyen tevékenységekre terjesztik ki ezt a fogalmat. Sok